

UO'T: 632.25

BODRING EKILGAN DALALARDAGI BEGONA O'TLARNING TURLARI VA SONI

Axmedov Xasan Abdimalikovich

Toshkent davlat agrar universiteti dotsenti, b.f.n.

Annotatsiya

Toshkent viloyati Qibray tumanidagi Bodring ekilgan dalardagi begona o'tlarning turlari tarkibi o'rganilgan. Begona o'tlarning dominant turlari, ifloslanish darajasi va er birligidagi 1m² dagi soni aniqlangan. Begona o'tlar turlarining lotincha nomlari keltirilgan. Eng ko'p uchraydigan begona o't turlari ko'rsatilgan. Sabzavotchilikda navbatlab ekishning keng qo'llanilishi xar bir ekin turiga xos bo'lgan begona o't turlarini aniqlashda ma'lum qiyinchiliklar tug'dirishi bayoon qilingan.

Kalit so'zlar: Dala, Bodring, begona o'tlar, oila, turkum, tur, tur xillari, yer birligidagi soni-1 m², dona, o'tmishdosh ekin, navbatlab ekish.

Аннотация

Изучен видовой состав сорных растений на посевах огурцовых полей Кибрайского района Ташкентской области. Определены доминирующие виды сорняков, уровень загрязнения и их численность на 1 м² площади. Приведены латинские названия видов сорняков. Указаны наиболее распространенные виды сорняков. Отмечается, что широкое использование чередование в овощеводстве создает определенные трудности в идентификации видов сорняков, характерных для каждого вида культур.

Ключевые слова: Поле, огурцы, сорняки, семейство, род, вид, видовой состав, на единицу площади - 1 м², штук, предыдущая культура, чередование посадок.

Abstract

The weed species composition in cucumber fields in the Kibray district of Tashkent region was studied. The dominant weed species, pollution levels, and their abundance per square meter of area were determined. The Latin names of the weed species are provided. The most common weed species are listed.

AGRO KIMYO HIMOYA VA O'SIMLIKLER KARANTINI

The most common weed species are listed. It is noted that the widespread use of rotation in vegetable growing creates certain difficulties in identifying weed species specific to each crop.

Keywords: field, cucumbers, weeds, family, series, species, type, quantity per unit area - 1 m², units, previous crop, planting rotation.

Kirish.

Begona o'tlar tabiiy sharoitga o'ta moslashgan o'simliklar bo'lib, ularning urug'lari har yili sug'oriladigan suvlar, go'ng, xayvonlar, qushlar, insonlar, qishloq xo'jalik texnikalari va boshqa vositalar orqali madaniy o'simliklar ekilgan dalalarga tarqaladi. Bulardan tashqari ekinzorlarda yo'q qilinmagan begona o'tlar kuzgachan bemalol urug' berishga ulguradi. Ularning urug'lari butun dala bo'ylab tarqaladi. Kuzda er haydalganda bu urug'larning hammasi tuproqqa aralashadi, unib chiqqan olish chuqurligiga tushib qolgan urug'lar unib chiqadi, qolgan urug'larning hammasi chirib ketmaydi ko'pchilgi unuvchanligini 40- 50 yilgacha saqlay oladi va tuproqda zaxira urug' sifatida saqlanib qoladi. SHuning uchun ham hamma madaniy o'simliklar ekilgan dalalarda begona o'tlarning malum turlari va soni uchraydi. Begona o'tlar uzoq evolyusion taraqqiyot mobaynida yashashga, ekologik omillarning salbiy tasiriga o'ziga xos moslashib kelgan va pravard natijada ekologik omillarning salbiy tasiriga madaniy o'simliklarga nisbatan ancha chidamlilikka ega bo'lgan. SHuning uchun ham ular, madaniy o'simliklarga nisbatan tuproqdan namlikni, mineral moddalarni va mikroelementlarni oldinoq o'zlashtiradi, natijada tezroq o'sadi, rivojlanadi va madaniy o'simliklarga soya solib, ularda boradigan fotosintez, modda almashinuvi va boshqa jarayonlarni sekinlashtiradi. Sabzavot ekinlarining urug'lari mayda bo'lganligi sababli ular dastlab nozik maysalar xosil qiladi. SHu vaqtda ayrim begona o'tlarning maysalari ulardan oldinroq unib chiqadi, bazilari esa barobar unib chiqib, madaniy o'simliklar maysalariga nisbatan tezroq o'sadi, rivojlanadi va madaniy o'simliklarga soyaa solib siqa boshdaydi. Ayniqsa ko'p yillik begona o'tlar sabzavot ekinlariga katta zarar etkazadi. Ularning ildiz poyalari, ildiz bachkilari bo'lganligi sababli, oldinroq maysa hosil qiladi, o'toq qilish va qator oralariga ishlov berish vaqtida esa ko'plab madaniy ekinlarning maysalarini nobud bo'lishiga sababchi bo'ladi. Begona o'tlar madaniy o'simliklarga o'ralib ularni yotqizib qo'yadi. G'o'za, sabzi, piëz va ko'plab boshqa madaniy o'simliklar vegetatsiya davrining boshlarida begona o'tlar orasida qolib ketsa, begona o'tlarning zarari nihoyatda katta bo'ladi, natijada begona o'tlarning salbiy ta'siri o'suv davrining keyingi fazalalarida ham sezilib turadi [1, 2, 3, 4]. Sug'oriladigan erlarda ko'p tarqalgan begona o'tlardan eshak sho'ra mineral moddalarni g'o'zaga nisbatan 200 marta ko'p o'zlashtiradi. Parazit begona o'tlar madaniy o'simliklar tanasidan suv va kerakli oziq moddalarni so'rib oladi. Begona o'tlar bilan kuchli ifloslangan erlarda qishloq xo'jaligi mashinalarining ish unumdorligi va sifati pasayib ketadi. Ko'plab zararkunanda va kasalliklar begona

AGRO KIMYO HIMOYA VA O'SIMLIKLER KARANTINI

o'tlarda ko'payadi, keyinchalik madaniy o'simliklarga o'tadi. Ariqlarda, kanallarda, zovirlarda va boshqa sug'orish shaxobchalarida o'sadigan begona o'tlar suvni yaxshi oqishiga to'sqinlik qiladi, balchiq bilan to'lishiga sababchi bo'ladi, zararkunandalarni va kasalliklarni tarqalish manbayi bo'lib hisoblanadi. Begona o'tlarni xar tomonlama o'rganishni va ularga qarshi mukammal kurash choralarini ishlab chiqishni sharoitning o'zi tqozo qilmoqda. Begona o'tlar uzoq evolyusion taraqqiyot mobaynida ma'lum tabiiy immunitetga ega bo'lganligi sababli ularning urug'lari unuvchanligini 40-50 yilgacha saqlay oladi [5].

Ilmiy tadqiqot muassasalarining malumotiga ko'ra, jamoa xo'jaliklarining begona o'tlar bilan zararlangan dalalaridan 2-3 s don, 30-50 s kartoshka, 30-40 s. sabzi, 40-50 s. gacha xashaki ildiz mevalar va silos maxsulotlari yo'qatiladi [6].

Begona o'tlar ko'p tarqalgan dalalarda madaniy o'simliklarning xosildorligi sabzavot ekinlarida 10,0% ga , don dukkaklilarda 13,4% ga, kartoshkada 6,5 % ga, g'allazorlarda 10,6 % ga pasayishiga sabab bo'lishi aniqlangan [7]

G'o'za ekilgan dalalardagi, mevazorlardagi, bug'doyzorlardagi begona o'tlarning turlari tarkibi yaxshi o'rganilgan [8,9,10,11,12]. Sabzavot ekinlari ekilgan dalalardagi begona o'tlarning turlari tarkibi, er birligidagi soni va ularning biologik xususiyatlari yaxshi o'rganilmagan. Biz shularni hisobga olib sabzavot ekinlari ekilgan dalardagi begona o'tlarning turlari tarkibini va er birligidagi sonini o'rgandik.

Materiallar va uslublar.

Ilmiy tadqiqot ishlari A.I.Maltsev [13] va B.G. Aleev, A.J. Jo'raqulov, X.A. Axmedov va A.M. Mirzaevlarning [14] taklif qilgan uslublari asosida olib borildi. Buning uchun Bodring ekilgan dalalarning diagonali bo'ylab yurib bir necha nuqtadan, shu maydonchalarda uchragan begona o't turlaridan gerbariy yig'ildi va ularning botanik nomlari aniqlandi. Begona o'tlar sonini aniqlash uchun esa, o'rganayotgan dalalardan 1 m²dan to'rt takorlanishda maydonchalar ajratib olindi va shu maydonchalarning ichidagi begona o'tlarning turlari tarkibi va soni sanab aniqlandi.

Natijalar va munozara.

Begona o'tlar juda ko'p miqdorda urug' beradigan va avlodini tarqatishga o'ta moslashgan o'simliklar bo'lib, ularning urug'lari har yili suv, shamol, go'ng, hayvonlar, qushlar, insonlar, qishloq xo'jalik texnikalari va boshqa vositalar orqali madaniy o'simliklar ekilgan dalalarga kirib boradi. Bulardan tshqari ekinzorlarda yashab qolgan begona o'tlar kuzgachan bemalol urug' berishga ulguradi. Ularning urug'lari tuproqqa sochiladi. Kuzda yer haydalganda bu urug'larning hammasi tuproqqa aralashadi, unib chiqqa olish chuqurligiga tushib qolgan urug'lar unib chiqadi, qolgan urug'larning hammasi chirib ketmaydi ko'pchilgi unuvchanligini 40-50 yilgacha saqlay olganligi sababli tuproqda zaxira urug' sifatida saqlanib qoladi. SHuning uchun ham hamma madaniy o'simliklar ekilgan dalalarda begona

AGRO KIMYO HIMOYA VA O'SIMLIK KARANTINI

o'tlarning har xil turlari uchraydi. Begona o'tlarni xar tomonlama o'rganishni va ularga qarshi mukammal kurash choralarini ishlab chiqishni sharoitning o'zi tqozo qilmoqda.

Biz ilmiy tadqiqot ishlarimizni Toshkent viloyati Qibray tumani fermer xo'jaliklarining sabzovot ekinlari ekilgan dalalarida olib bordik

1-jadval

Bodring ekilgan dalalardagi begona o'tlarning turlari va soni (1 m²/dona)

№	Begona o'tlar turlari		1m ² dagi soni, dona	
			2023	2024
1.	Eshak sho'ra	<i>Amaranthus retroflexus L.</i>	25,0	23
2	Salom alik	<i>Cyperus rotundus L.</i>	23,0	20
3	SHamak	<i>Echinochloa crus-galli (L.) Beaw.</i>	20,0	17
4	Olabuta	<i>Chenopodium album L.</i>	16,0	15
5	Qo'y tikan	<i>Xanthium strumarium L.</i>	4,0	5
6.	Ituzum	<i>Solanum nigrum</i>	4,0	4
7.	G'umay	<i>Sorghun halepense (L.) Pers.</i>	3,0	2
8	Ajriq	<i>Cynodon dactylon (L.) Pers</i>	3,0	2
9	Qo'y pechak	<i>Convolvulus arvenses L.</i>	2,0	1.5
10.	Islandiya roripasi	<i>Rorippa islandika Brob</i>	0,75	0.5
11	Tugmacha gul	<i>Malva neglecta Wall.</i>	0,75	0.5
12	Jingalak otquloq	<i>Rumex crispus L.</i>	0.5	0.5
13	Zupturum	<i>Platango major L.</i>	0,5	0.25
14	Dag'al kanop	<i>Abutilon theophrasti Medik</i>	0,25	0.25
15	Qurtena	<i>Sisymbrium loeselli L.</i>	0,25	-
16.	SHotara	<i>Fumaria vaillantii Loisel</i>	0,25	0,25
17.	Sassiq alaf - dog'li konium	<i>Conum maculatum L.</i>	0,25	0.25
18	It qo'noq	<i>Setaria viridis L.</i>	0,25	0.25
19.	Qiziltasma	<i>Polygonum aviculare L.</i>	0.25	0,25
20.	Turli barg taron	<i>Polygonum heterophyllum Lindm.</i>	0.25	0,25
21	YO'pishqoq paq-paq	<i>Physalis ixocarpa Brot. Ex Harnem</i>	0,25	0,25
22	Sofiyaa shuvarani	<i>Descurainia sophia (L) Webb ex Prantl</i>	0,25	-
23.	Bangi devona	<i>Datura stramonium L.</i>	0,25	0,25
24	Paxta tikan	<i>Cirsium ochrolepidium Juss</i>	0,25	0,25
25	Semiz o't	<i>Portulaca oleraceae L.</i>	0,25	0,25
26	Taka soqol	<i>Dodartia-orientalis L</i>	0,25	0.25

Jadvalda keltirilgan malumotlardan ko'rinadki, Bodring ekilgan dalalarda asosan 26 ta turga mansub bo'lgan begona o'tlar turlari uchraydi. Shulardan eng ko'p uchraydiganlari *Amaranthus retroflexus L.* 1 m² da 23-25 dona, *Cyperus rotundus L.* 1 m² da 20-23dona, *Echinochloa crus-galli (L.) Beaw.* 1 m² da 17-20 dona, *Chenopodium album L.* 1 m² da 15-16 dona, *Xanthium strumarium L.* 1 m²

AGRO KIMYO HIMOYA VA O'SIMLIKLAR KARANTINI

da 4-5 dona, *Solanum nigrum* L. 1 m² da 2-3 dona, *Cynodon dactylon* (L.) Pers 1 m² da 2-3 dona.

Shuni ham alohida ta'kidlash lozimki, jadvalda ko'rsatilgan begona o't turlaridan 9 tasi ko'p yillik begona o'tlar bo'lib hisoblanadi. Sabzavotkor xo'jaliklarda xar yili navbatlab ekish keng qo'llaniladi, bir dalaga bir oilaga mansub bo'lgan sabzovot ekinlari keyingi yilga qayta ekilmaydi. Bu esa har bir tur sabzavot ekiniga xos bo'lgan begona o't tur xillarini aniqlashda ma'lum qiyinchiliklar tug'diradi. Bodring ekilgan dalalarda uchraydigan begona o'tlarning tur xillari bir tomondan o'tmishdosh ekinga bog'liqligi kuzatildi. O'tmishdosh ekin ekilgan dalada begona o'tlarning turlari va soni qancha ko'p bo'lsa, keyingi yili shu dalaga Bodring ekilganda begona o'tlarning tur xillari va er birligidagi soni ko'proq bo'lishligi aniqlandi. Shu bilan birga ko'p yillik begona o'tlarning Bodring ekilgan dalalarda uchrash, shu dalada Bodring ekilmasdan oldin ko'p yillik begona o'tlarning mavjud bo'lganligidan darak beradi. Chunki o'tmishdosh ekin ekilgan dalada ko'p yillik begona o'tlarning qaysi turi uchrasa, keyingi yili shu dalaga Bodring ekilganda shu ko'p yillik begona o't turlarining uchrashligi aniqlandi. Ko'p yillik begona o'tlar sabzovot ekilgan dalalarda ko'pchilik holatda yoppasiga uchramasdan har er – har erda uchraydi, ular shu joylarda o'z vaqtida yo'q qilinmasa, sekin asta ko'payib butun dala bo'ylab tarqaladi.

Xulosa.

Bodring ekilgan dalalarda asosan 26 ta turga mansub bo'lgan begona o'tlar uchraydi. Eng ko'p uchraydigan begona o't turlari *Amaranthus retroflexus* L., *Echinochloa crus-galli* (L.) Beauv., *Chenopodium album* L., *Cyperus rotundus* L., *Xanthium strumarium* L., *Solanum nigrum* L., *Cynodon dactylon* (L.) Pers kabilardir. Bodring ekilgan dalalarda ko'p yillik begona o'tlar ham mavjud bo'lib, ularga qarshi kurash choralari ishlab chiqilganda, ko'p yillik begona o'tlarni alohida hisobga olish lozim.

Adabiyotlar:

1. Берназ Н.И. Разработка систем применения гербицидов на семеноводческих посевах лука репчатого: Автореф. канд. дис. – М., 2003. – 17 с.
2. Купренко Н.П. Производство лука в Белоруссии. // Картофель и овощи. – 2003. – №5. – С. 8–9.
3. Жидков В.М., Кривцов И.В. Гербициды на луке. // Защита и карантин растений. – 2003. – №6. – С. 28.
4. Лукьянова О.В. Влияние основных элементов гребневой технологии возделывания моркови на её урожайность и свойства пойменной луговой тяжелосуглинистой почвы в южной части Нечернозёмной зоны РФ: Автореф. канд. дис. – Рязань, 2004. – 19 с.
5. Фисюнов А.В. Сорные растения. – М.: Колос, 1984.

AGRO KIMYO HIMOYA VA O'SIMLIKLAR KARANTINI

6. Сафийский А.М. Распространение сорняков под строгий контроль. // Защита растений. – 1973. – №10.
7. Никитин В.В. Сорные растения флоры СССР. – М.: Наука, 1983.
8. Бурыгин В.А., Джангуразов Ф.Х. Сорная растительность поливных земель Узбекистана и биологические основы борьбы с ней. // Труды ТашСХИ. – Вып. 43. – 1975.
9. Собиров Б.З. Видовой состав сорных растений богарных посевов люцерны совхоза «Галляарал» Джизакской области. // Сорные растения Узбекистана и меры борьбы с ними. – 1978.
10. Ахмедов Х.А. Сорные растения в посевах хлопчатника Джизакской области, источники и пути их распространения: Автореф. дисс. ... канд. биол. наук. – Ташкент, 1986. – 22 с.
11. Журакулов А., Соловьёв В.П., Бобаев К. Методика учёта степени засорённости посевов хлопчатника и других культур в системе севооборота. – Ташкент: ФАН УзССР, 1990.
12. Белолипов И.В., Абдуллаев А., Шералиев А. К вопросу выявления видового состава сорной растительности и типов засорения посевов хлопчатника в хозяйствах ККАР. // Сорные растения Узбекистана и меры борьбы с ними (Науч. тр. ТашСХИ). – 1990. – Вып. 119. – С. 4–14.
13. Мальцев А.И. Сорная растительность СССР и меры борьбы с ней. – М.: Наука, 1962.
14. Алеев Б.Г., Журакулов А.Ж., Ахмедов Х.А., Мирзаев А.М. Методические указания по учёту распространения семян сорняков и засорённости посевов сельскохозяйственных культур в хлопковых севооборотах. – Ташкент, 1981.